

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE YÜKÜMLÜLÜK KIPLIĞI: RİSÂLETÜ’N-NUSHİYYE ÖRNEĞİ

 Selenay KOŞUMCU*

ÖZET

Yalnızca eylemi değil tümcenin tamamını kapsayan, konuşucunun olay ya da durum karşısındaki öznel yaklaşımını (niyeti, isteği, kişisel duyguları vb.) ifade eden anlamsal bir ulam olan kiplik, bu anlamsal ulamın biçimbirimlerle ve/veya sözlüksel birimlerle işaretlenmiş biçimi olan kip kavramıyla, sözdizimsel düzlemde gerçekleşmesi bakımından farklılık gösterir. Konuşmacının bir önermesindeki yargısını, kesinlik derecesine göre olası veya gerekli olarak gösteren kiplik, bilgi kipliğinin; bir önermenin, eylemin gerçekleşmesine yönelik konuşucunun yönlendirici tutumlarını ifade eden kiplik, yükümlülük kipliğinin kapsamında ele alınmaktadır. Çalışmaya konu olan yükümlülük kipliği (gereklik, izin, zorunluluk ve buyrum) ulamları dil araştırmalarında konuşucunun daha çok otorite konumunda olduğu, dinleyiciye yönelik sorumluluklar yüklediği tutumlarına karşılık gelen söylemlerle ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada Türkçede tanımı ve sınırları konusunda net bir ayırımın yapılmadığı görülen kip ve kiplik kavramlarına değinilmiş; örneklem olarak seçilen Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye (Fatih Nüşhası) adlı öğüt kitabından bağlam odaklı inceleme yapılarak tanıklanan kiplik işaretleyicilerinin farklı anlamsal işlevleri ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kip ve kiplik, yükümlülük kipliği, Risâletü'n-Nushiyye

Modality of Deontic in Old Anatolian Turkish: The Example of Risâletü'n-Nushiyye

ABSTRACT

The modality, which is a semantic category that covers not only the action but the whole sentence, and expresses the speaker's subjective approach to the event or situation (intention, desire, personal feelings, etc.), is at the syntactic level with the concept of modality, which is the form of this semantic category marked with morphemes and/or lexical units differ in its realization. The modality that shows the speaker's judgment of a proposition as possible or necessary according to the degree of certainty is the modality of knowledge; The modality, which expresses the speaker's guiding attitudes towards the realization of a proposition and an action, is considered within the scope of the modality of deontic. The categories of the modality of deontic (requirement, permission, obligation, and imperative) that are the subject of the study have been associated with discourses that correspond to the speaker's attitudes in which he is in a position of authority and imposes responsibilities towards the listener in language studies. In this study, the concepts of mode and modality, which do not seem to make a clear distinction in terms of definition and boundaries in Turkish, are mentioned; The different semantic functions of the modal markers, which were witnessed by making a context-oriented analysis from Yunus Emre's advice book Risâletü'n-Nushiyye (Fatih's Copy), which was chosen as a sample, were evaluated.

Key Words: mode and modality, modality of deontic, Risâletü'n-Nushiyye

---

* Okutman Dr., El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türksoy Bölümü, Almatı / KAZAKİSTAN, selenayksmc@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Koşumcu, S. (2023). Eski Anadolu Türkçesinde yükümlülük kipliği: Risâletü'n-Nushiyye örneği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(45), 577-595. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1251981>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 16 Şubat / February 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 5 Nisan / April 2023

Giriş

Kiplik, anlam çalışmalarının temel konularından ve dilin diğer dilsel göstergelerle birlikte anlam oluşturabilmesini sağlayan öğelerinden biridir. Kipliğin konuşucu ve dinleyici düzleminde ortaya çıkan anlamsal bir ulam olması (Kamacı Gencer, 2020: 1), kiplikle ilgili unsurların ortaya konulması için biçimbirimsel/sözlüksel işaretleyicilerinin tespit edilmesinin yanı sıra metin parçaları üzerinde ele alınarak bağlam odaklı çalışmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu görüşten hareketle, Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eseri ele alınmış, yükümlülük kipliği ulamlarından *gereklilik*, *zorunluluk*, *buyrum* ve *izin* işaretleyen örnekler incelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Kip ve Kiplik

Dilbilimsel kiplik çalışmalarında kiplik anlamları, kiplik işaretleyicileri yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Ortak kaniya göre belirsiz ve çok anlamlılığa sahip olan kiplik alanları (Arslan, 2020: 77) biçimbirimsel/sözlüksel birimlerin farklı anlamları işaretlemesiyle ortaya çıkmaktadır. Ancak geniş kiplik anlamlarının yalnızca bu birimlerle yansıtılamayacağı, “farklı anlatım biçimlerinin ruh durumlarını aktarabileceği” (Dilâçar, 1971); “sözdizimsel ve anlambilimsel çevrenin, mantıksal yapının, bağlamın (konuşur ve dinleyicinin paylaştığı ortak varsayımlar, cümlenin öncesinde ve sonrasında söylenen ifadeler), söyleme katılanların sosyokültürel durumu, konuşurun dinleyicide bıraktığı tesirler gibi pek çok yapının değerlendirilmesi ve çözümlenmesinin gerekliliği” (Corcu Gül, 2006) de vurgulanmıştır. Kip ile karşılaştırıldığında *gösterilen* yönünden aynı *gösterenler* yönünden farklı olmasının yanında; *kipin* anlambilimle, *kipliğin* ise hem anlambilimle hem de biçimbilimle ilgili bir kavram olduğu ifade edilmiştir (Hirik, 2013: 249). *Kip* ve *kiplik* kavramlarının ne olduğu konusunda dil araştırmacıları tarafından farklı ölçülere göre farklı görüşlere yer verilmiş, çeşitli tanım ve sınıflandırmalar yapılmıştır.

Korkmaz (2009: 567-568), kip için dilbilgisi kitaplarındaki tanım ve açıklamaların bulanıklığına işaret ederken; “*eylemin gösterdiği hareketin nasıl yapıldığını veya nasıl olduğunu bildiren bir şekil/tarz olarak kabul eden görüşlerin yanında, kip ile zamanı iç içe düşünen ve bunları birbirinden ayırmayıp zamanı kip gibi kabullenen görüşlerin de olduğunu*” ifade etmiştir. Banguoğlu (1974: 441), kipin “*zaman (ve varsa tarz) eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu kişi ekleri almasıyla meydana geldiğini*” belirterek kip ile zamanı birbirinden ayırmamıştır. Dilâçar (1971: 106) ise kipin zamanla hiç ilgisi olmadığına işaret etmiş, kip tanımını “*fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam*” şeklinde yaparken aslında *kiplik* kavramını tanımlamış ve kipliği daha çok konuşucunun tutumunu ve ruh durumunu yansıtan dilbilgisel bir ulam olarak değerlendirmiştir. Kocaman (1980-1981: 81), *dil birimlerinin yalnızca yapısal yönden incelenmesinin yeterli olmadığını; dilsel değerlerin anlaşılması için içerdikleri söz eylemin, konuşmacı ya da dinleyicinin dil olayı karşısındaki tavrının ve bunun gibi dil içi ve dil dışı etmenlerin göz önüne alınması gerektiğini* belirtmiş, Dilâçar'ın kip tanımından hareketle, *kip ayrımlarının yalnızca eylem öbeği çerçevesinde algılanmaması gerektiğini* eklemiştir. Topaloğlu (1989: 101), konuşucunun tutumuna vurgu yaparak kipi, “*Bir fiile zaman ve şahıs kavramları dışında konuşan tarafından başka düşünce ve duyguların katılıp katılmadığını anlatan, yani fiilin belirttiği kılış veya oluş karşısında konuşanın sadece bildirmeye mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu gösteren eylem biçimi*” olarak ifade etmiştir. Kipin şekil olarak da adlandırılabileceğini belirten Ergin (2004: 133) ise kipi, “*fiil kök veya gövdesinin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi*” olarak tanımlamıştır ayrıca hareketleri karşılayan dil birlikleri olan eylem kök ve gövdelerinin tek

başlarına kullanılmadıklarını; bir şahsa, zamana, şekle bağlanarak kullanış sahasına çıktıklarını vurgulamıştır.

Yabancı araştırmacılarca yapılan *kip* tanımlamaları arasında da farklılıklar söz konusudur. Jespersen (1992: 313) *kip*'in *kavramsal bir ulam olmaktan ziyade söz dizimsel bir ulam olduğunu* belirtirken; bazı araştırmacılar (Bybee & Fleischman, 1995; Palmer, 2001; Frawley, 2009) da *kip* ve *kiplik* ilişkisinden yola çıkarak *kip* için *kipliğin dilbilgiselleşmiş hâlidir*, tanımını yapmıştır. Bybee ve arkadaşları (1994: 81) “*konuşucunun öznel tutumları ve düşüncelerinin dilbilgiselleşmesi*” görüşünden yola çıkarak *kipi çekimsel bir ifade* olarak kabul etmiştir.

Başlıca görüşlere yer verdikten sonra *kip* için, *kök veya gövde durumundaki eylemlerin gösterdiği hareket, oluş ve kılışın zaman ve kişilere bağlı olarak ifade edilmek istenen anlamsal ulamının biçimbirimlerle ve/veya sözlüksel birimlerle işaretlenmiş biçimidir; yalnızca eylemi değil tümcenin tamamını kapsayan, konuşucunun olay ya da durum karşısındaki öznel yaklaşımını (niyeti, isteği, kişisel duyguları vb.) ifade eden anlamsal bir ulam olan kiplik kavramının dilbilgiselleşmiş görünümüdür* tanımını yapmak mümkündür.

Türkçede geleneksel dilbilgisi çalışmalarında genel olarak *kip* ve *kiplik* arasında bir ayırım yapılmamış iki kavram için de *kip* terimi kullanılmıştır. Oysaki *kip* biçimbilimin, *kiplik* anlambilimin konusudur; *kiplik* konuşucunun söylemindeki eylemin anlam ulamıyla ilgilenirken *kip* bunun ifadesini sağlayan (biçimbirimsel/ sözlüksel) biçimlere karşılık gelir.

İmer ve arkadaşları (2011: 176) tarafından “*Bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi*” olarak tanımlanan *kiplik* için Aslan (2019: 59), basitçe “*konuşucunun aktardığı önermeyle ilgili yorumu*” değerlendirmesini yapmıştır. Dinar (2020: 58-59), *kipliği önermede ifade edilen anlam bileşenlerini kapsayan anlamsal alandır* şeklinde tanımlarken; komut mahiyetinde emir (jussive), istek (desiderative), varsayım (hypothetical), olasılık (potential), yükümlülük (obligative), şüphe (dubitative), nasihat (hortatory) vb. gibi geniş bir anlamsal ayrıntı içerdiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Corcu (2005: 2) ve Günay (2014: 533) Türkçede, *kiplik türlerini aktarmak amacıyla biçimbirimsel yapıların yanı sıra sözlüksel işaretleyicilerin de kullanılabilmesini ifade etmiştir*. Karaağaç (2013: 544), *kip* ve *kipliği* aynı maddede açıklayarak *kipin “varlık+eylem ilişkisinde ortaya çıkan bir bilgi olup eylemin gerçekleşme biçiminin bildirilmesi”* olduğunu söylemiştir. Vardar (2002: 135), *kip* ve *kipliği* ayrı maddeler olarak ele almış ve *kipin bir dilbilgisel biçim, kipliğin ise bir anlatım biçimi olduğunu* belirtmiştir. Boz (2015: 71) ise *kiplik* bildiren işlemleri tanımlarken, “*eylemin dilek ve gerekliliğe bağlandığını, istenildiğini veya emredildiğini bildiren işletim olduğunu bu anlamsal işlevi bildiren biçimbirimlere kip, işlevlerine de kiplik dendiğini*” ifade etmiştir.

Yapılan *kiplik* tanımlarının yanında, bu anlamsal ulamın tanımlanamayacağını ancak kavramsal alanını/sınırlılıklarını belirlemek için dilbilgisi kullanımlarının incelenmesi gerekliliğini öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır (Salkie, 2019: 79-80; van der Auwera & Plungian, 1998: 79; Declerck, 2011: 22). Bybee ve arkadaşlarına göre (1994: 176) *kiplik*, “*konuşucunun bir olay veya duruma karşı (öznel) tutumlarının dilbilgiselleşmesi*” iken; Bussman (1996: 754) *kipliği, cümlede bildirilenler karşısında konuşucunun tutumunu ifade eden anlamsal ulam* olarak ele alır. Kononov’a göre “*kip konuşanlarca tesis edilen hareketin gerçekliğe ilgisini ifade eder ve emir dışında her kipin hareketin zaman içinde gerçekleşmesini tesis eden form/şekilleri vardır.*” (Kononov, 1956’dan akt. Barutçu Özönder, 1993: 173). Cruse (2006: 109) ise *kipliği* ilk olarak ifade edilmiş bir önerme karşısında konuşucunun tutumuyla ilgili olan dilbilimsel *kiplik* kavramını mantıksal *kiplik* kavramından ayırmak gerektiğini belirtmektedir.

1.2. Yükümlülük Kipliği

Türkçe Sözlük'te “yapılması zorunlu olan iş veya bir işi yapma zorunluluğu, yükümlülük, yüküm, mükellefiyet, mecburluk, mecburiyet” olarak tanımlanan yükümlülük¹, Yunanca kökenli *deontic*² sözcüğünden gelmektedir. “zorlayıcı/bağlayıcı” anlamına gelen ve genellikle *izin* ve *zorunluluk* kavramları ile tanımlanan *deontic* (yükümlülük), bugünkü kullanımda bir olayı “yüklenme/üzerine alma” konusunda birini/birilerini yasaklama ve birine/birilerine izin verme gibi tutumlara karşılık gelmektedir (Frawley, 2009: 384-385). Felsefede ise, “belli bir şey yaparak belli bir eylemi gerçekleştirecek kişi için söz konusu olan ahlaki kuralları belirleyen zorunluluk biçimi” olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 1999: 942).

Kişiler, bir dilsel kullanımla yalnızca sesi değil anlamı da iletirler. *Bilgi, kararsızlık, hayal, kesinlik, doğruluk, olumsuzluk, varsayım, kabul edilebilirlik, yeterlilik* bu anlamlardan yalnızca birkaçıdır. Bu ve benzeri duyguların, belli bakış açılarına göre gruplandırılması kiplik sınıflandırmalarını oluşturur (Arslan, 2020: 55). Kimi araştırmacılar (Coates, 1995: 55-56; Palmer, 2001: 84-85) *kök, yükümlülük* ve *içedim* kiplikleri arasında ayırım yapmayı tercih ederken Bybee ve arkadaşları (1994: 177), söz konusu ayrımların hepsini tek çatı altında birleştirmiş ve yüklemde ifade edilen olayın tamamlanmasında dinleyici üzerindeki dâhilî ve haricî şartların varlığını ifade eden *dinleyici odaklı kiplik (agent-oriented)* terimini tercih etmişlerdir. Bybee ve Fleischman (1995: 5) ise *içedim* teriminin kiplik mantığı ile sınırlı olduğunu ifade ederek insan dilleri doğasına aykırı olduğu için söz konusu ayırımı yok saymış ve *yeterlilik kipliğini, bilgi kipliği* başlığı altında incelemeyi tercih etmişlerdir. *İçedim* ile *yükümlülük* kipliği arasında ayırım yapan Denison (1992: 251- 252), *yükümlülük kipliğinin* konuşucu tarafından *edimsel biçimde (performatively)* *izin* ve *yasaklama* yolu ile dayatılan bir kiplik türü olduğunu dile getirirken, *içedim kipliğinin* edimsel anlam ifade etmediğini öne sürmektedir. Erk Emeksiz (2008: 58-59) bu türden sınıflandırma farklılıklarını yeterlilik ve yetenek kavramlarının bazı dilbilimciler bakımından bir görülmesi ya da ayrıştırılması ile ilgili olduğunu düşünmektedir.

Palmer (2001) *yükümlülük* ile *içedim kipliğini, eylem kipliği* başlığı altında ele almayı tercih etmiştir. Ona göre *yükümlülük* ve *içedim, eylem kipliğinin* iki ana başlığıdır. Palmer, iki kiplik türü arasındaki farkı ise *yükümlülük kipliğinde, koşullanma (conditioning)* şartlarının haricî olması, *dinamik* kiplikte ise söz konusu şartların dâhilî olması şeklinde açıklamaktadır. Böylelikle *yükümlülük kipliği, zorunluluk* ya da *izin verme* ile ilgili iken *içedim kipliği, yeterlilik* ve *gönüllülük (volitive)* ile ilişkilidir. Palmer, söz konusu ayırımı belirginleştirmek için *içedim* ve *yükümlülük* anlamları işaretleyebilen *can* kipselini örnek vermiştir: (a) *he can go now* (yükümlülük: ben izin verdim) (b) *he can run a mile in five minutes* (içedim: o yeteneğe sahip) (c) *he can escape* (içedim: kapı kilitli değil)” (Palmer, 2001: 9-10).

Yükümlülük özetle, *zorunluluk, gereklilik, izin* ve *buyrum* başta olmak üzere geniş bir alanı kapsayan; dile getiren yönünden konuşucu, işin yapılması yönünden dinleyici odaklı özellikte olan; belli bir eylemin yerine getirilmesini olanaklı ya da zorunlu kılan yükümlülük kipliği ulamlarının sınırları, konuşucunun bildirdiği iş veya sorumluluğun ahlaki veya yasal yönden yükümlenmesi (*zorunluluk-obligation*), dinleyicinin doğrudan sorumlu tutulmadığı durumların bildirilmesi (*gereklilik-necessity*), bir işin yapılması/eylemin yerine getirilmesi noktasında konuşucunun dinleyiciyi onaylaması (*izin verme-permission*) ve konuşucunun dinleyiciye doğrudan direktifleri (*buyrum-imperative*) bakımından birbirinden farklılık göstermektedir.

¹ Güncel Türkçe Sözlük, 2023.

² Sesli Sözlük, 2023.

2. İnceleme

Bu çalışmada araştırmacıların (Palmer, 2001; Erk Emeksiz, 2008; Corcu Gül, 2005; Bybee vd., 1994) kiplik sınıflandırmalarından hareketle, *Risâletü'n-Nushiyye*'deki yükümlülük kiplik ulamları ele alınmıştır. Konusu ruh, nefis ve akıl mücadelesi olan Yunus Emre'nin mesnevi türünde yazmış olduğu *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eseri (Boz, 2017: vii) bir öğüt kitabı olması sebebiyle tercih edilmiştir. Örneklem incelenmiş, kiplik değeri gösteren biçimler tespit edilmiş (bu kısımlar verilen örneklerde koyu yazı tipi ile işaretlenmiş) ve veriler başlıklara ayrılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda tanıklanan örneklerin yükümlülük kipliği ulamlarından *gereklilik*, *zorunluluk* ve *buyrum* işaretlediği belirlenmiştir.

2.1. Risâletü'n-Nushiyye'de Yükümlülük Kipliği

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde *buyrum*, *istek*, *gereklilik* vd. biçimbirimlerinin işlevlerini ayrı ayrı şekillerde gösterebilmek zordur. Çünkü aynı biçimbirim hem *buyrum* hem *istek* hem *gereklilik* bildirebilmektedir (Gülsevin & Boz, 2013: 79). *Risâletü'n-Nushiyye*'de de bir biçimbirimin birden fazla işlevle kullanıldığı örnekler mevcuttur. Aralarındaki ayrımı belirleyebilmek için anlamsal/bağlamsal düzlemde değerlendirme yapılmıştır.

2.1.1. Gereklilik

Kiplik sınıflandırmalarında anlam alanı araştırmacılarca *zorunluluk* kipliği ile karşılaştırılarak belirlenen *gereklilik*, “*dinleyicinin bir eylemi tamamlamasını zorlamaya yönelik fiziksel şartlardır.*” (Kamacı Gencer, 2022: 799). Zorunluluğa göre daha az kuvvette bir yaptırıma sahiptir ve ideal-merkezli, olağan-merkezli, kişisel inanç ve görüş, istek gibi yaptırımı daha düşük olan alanlarda yer almaktadır (Corcu Gül, 2005: 15; Corcu Gül, 2006: 111).

Konuşucunun, dinleyici yararını gözeterek yerine getirilmesi ya da getirilmemesi durumunda herhangi bir yaptırımı olmayan öğütler verdiği *Risâletü'n-Nushiyye*'de, en çok işaretlenen yükümlülük kipliği ulamı *gereklilik*dir. Bu öğütlerdeki eylemi gerçekleştirmek/gerçekleştirmemek kararı tamamen dinleyiciye bırakılmıştır. *Gereklilik* anlamı işaretlenirken $-\{\emptyset\}$, $-\{(y)AsIn\}$, $-\{(y)A(y)dU\eta\}$, $-\{GII\}$, $-\{(U)\eta\}$ biçimbirimsel işaretleyiciler ile; *gerek*, *muflak*, *şakın* sözlüksel işaretleyicileri ve onlarla bir araya gelen biçimbirimlerin oluşturduğu *gerek...-\{(y)A\}*, *gerek...-\{(y)AsIn\}*, *muflak...+\{(DUr\}*, *şakın...-\{\emptyset\}*; $-\{sA\}$ biçimbirimi ile $-\{(I/A)rIsA\eta\}...-\{\emptyset\}$, $-\{(I/A)rIsA\eta\}...-\{GII\}$, $-\{(I)sA(\eta)\}...-\{\emptyset\}$, $-\{mAzsA\eta\}...-\{\emptyset\}$ yapıları kullanılmıştır.

2.1.1.1. Biçimbirimsel Gereklilik İşaretleyicileri

i. $-\{\emptyset\}$

Risâletü'n-Nushiyye'de bu biçimbirime dair tanıklanan aşağıdaki örnekler *gereklilik* (diğer ulam bk. 2.1.3. *buyrum*) işaretlemektedir:

16a.145 bu yükden sini ol kırtarısar **bil**

sa^c âdet yoldaşuñ oldu ay u yıl

Bil, bu yükten seni o (akıl) kırtaracaktır; mutluluk ay ve yıl (her zaman) yoldaşın oldu.

45b.470 o sükker **sevme** kim mışırda biter

neye lâyıķ ise er aña yiter

Şekeri sevme, o Mısır'da yetişir; kişi neye lâyıķsa (lâyık olduğu şey) ona ulaşır (yeter).

50b. 521 **ko** ayruklar sözini sen seni **güt**

kınama kimseyi sen **işit** öğüt

Başkalarının sözünü bırak, sen kendini takip et; kimseyi kınama, öğüt dinle.

11b.96 **kapu gözet** kapu **ko** dip **gözetme**

ki devlet kapudadur **koma gitme**

Alçak gönüllü ol ve yükselere heveslenme; mutluluk alçak gönüllülüktedir, ayrılma.

12a.102 **şûret** yıkılmadın kibri **yıkagör**

bu düşvârlık maķâmından **çıkagör**

Vücudun bozulmadan kendini beğenmeyi bırak; bu sıkıntılı durumdan kurtul.

15a.135 yetişmedin saña va^c de gözün **aç**

hevâ vü kibr yolından beri **kaç**

Ölüm sana ulaşmadan gözünü aç; nefsin arzusundan ve kendini beğenmeden kurtul.

15a.136 beş on gün ^c ömr için girü **kayıķma**

bu fânî dünyenün naķşına **bakma**

Kısacık hayat için doğru yoldan sapma; bu geçici dünyanın süsüne bağlanma.

18b.172 ne aşşı eyledi **gör** âhî kibri

diri kılmadı biñ arada biri

(Ey) kardeş bak, kendini beğenme ne yarar sağladı; binlerce erinden biri (bile) hayatta kalmadı.

46b.476 bu düşmenlerünün sözünü **diñle**

aña göre **yöri** dirliğün **eyle**

Bu düşmanlarının sözünü dinle; ona göre hareket et ve yaşayış tarzını belirle.

22a.209 **şakın** hâzırdurur dâyim buşudan

ki dost esrügidün buşu unudan

Öfkeden sakın, (o) her zaman hazırdır; (sen) öfkeyi unutmuş bir dostun (Allah'ın) sarhoşuydun, (unutma).

29b.290 **bırak** cümle işi kıl şabr u tedbîr

eren gönlinde olur şabrıla yir

Bütün işleri bırak, sabret ve tedbirli ol; dervişin gönlünde sabırla (huzura) yer açılır.

41b.426 **haķı** tıyanlara bugün yarın yok

işün bugün **bitür** gözleme ayruķ

Allah'ı bilenlere bugün yarın (diye bir şey) yoktur; işini bugün bitir, yarına bırakma.

44a.451 pādişeh haznesinde mennā' öküş
uyhudan uyanup **dut sözüme gûş**

Allah'ın hazinesine (ulaşmaya) engeller çoktur, kendine gelip sözümü dinle.

44b.455 içerü gizlüdür cümle yavuz hû
gider **gösterme** kimseye anı yu

Bütün kötü huylar, içeride (kalpte) gizlidir; (bunları) gider, kimseye gösterme ve temizle.

19a.180 haḫādur cümlesini ḫarcī **şanma**
sebīl ol ḫamuya bir dem **uşanma**

(Onların tamamını) harici (din dışında olan) sanman hatadır, herkese yardım edici ol, (bundan) bir an (bile) usanma.

ii. -(y)AsIn}

Eski Anadolu Türkçesinde *istek* anlamıyla yaygın olarak kullanılan (Gülsevin, 1997: 102) *-(y)AsIn* biçimbirimi, bu işlevinden farklı olarak dinleyici yararına (tavsiye niteliğinde) *gereklilik* anlamı işaretleyicisi olarak metinde yer almıştır.

10a.80 yûnus cümle sözün senün feride
çü söz senüñdürür ol sen işide(**sin**)

Yunus, senin bütün sözlerin eşsizdir; söz senin olduğu için (önce) onu sen dinlemelisin.

iii. -(y)A(y)dUḫ}

İstek anlamından farklı olarak *-(y)A(y)dUḫ* biçimbirimi metinde *gereklilik* anlamı ifade etmiştir.

14b.131 gümānuḫ yoğımışsa inanayduḫ
bu ğaflet uyḫusından uyanayduḫ

Şüphən yoksa inanmalıydın; bu boş vermişlik uykusundan uyanmalıydın.

iv. -{GII}

Risâletü'n-Nushiyye'de *-(GII)* biçimbirimi Eski Anadolu Türkçesindeki *buyrum* anlamından farklı olarak (Gülsevin & Boz, 2013: 81) *gereklilik* anlamı ifade edilirken kullanılmıştır.

22a.212 kaçan dost gele diyü ḫāzır olğıl
serāyuḫı düzetgil ḫāzır olğıl

Allah gelebilir (O'nun huzuruna çıkabilirim) diye her zaman hazırlıklı ol; (gönül) sarayını düzenle, hazırlıklı ol.

12a.100 şakinğıl olmağıl kibrile yoldaş
kibir ḫandayısa anuḫla savaş

Kendini beğenmeyle birlikte olma, (kendini) koru; kendini beğenme neredeyse onunla savaş.

22a.213 olup hod-bîn oturma döşeginde
müdâmi kıyım olğıl işiginde

Kendini beğenmiş olarak kenara çekilme; devamlı (O'nun) yanında uyanık ol.

42a.430 gözün görüriken gel haq yolına
komağıl nefsünj kendüligine

Gözün görürken (sağlığın yerindeyken) Allah'ın yoluna gel; nefsinin kendi hâline bırakma.

21a.197 şakınğıl buşudan ki gizlüdür ol
nerede sizmesen anda urur yol

Öfkeden sakın, o gizlenir; tahmin etmediğin yerde yolunu keser.

10a.82 ki zîrâ cümle iş ulularındur
temennâ eylegil yol bularındur

Bütün işler velilerindir; bu sebepten (doğru) yol bunlarındır, (onların yolunu) dile.

v. -{(U)η}

Risâletü'n-Nushiyye'de buyrum anlamı da işaretleyen -{(U)η} biçimbirimi gereklilik ifade etmektedir.

25b.248 sözüm kendüzümedür nükte degül
bilün cân birliği ikilikde degül

Sözüm kendimedir, şakalı söz değil; bilin, ruhun birliği (Allah'ın birliğini kavraması) ayrılıkta (O'dan başkasında) değildir.

2.1.1.2. Sözlüksel Gereklilik İşaretleyicileri

i. gerek

“gerek” sözcüğü ve bu sözcüğün farklı biçimbirimlerle oluşturduğu yapılar genel olarak gerekliliği karşılarsa da aralarında bazı anlam farklılıkları (bk. 2.1.2. zorunluluk) bulunabilmektedir (Demirtaş, 2008: 14). Sözlüksel işaretleyicilerden biri olan ‘gerek’³ ve bu sözcükle kurulan *gerek...-{(y)A}* ve *gerek...-{(y)AsIn}* yapıları tavsiye verme niteliğinde olup doğrudan *gereklilik* işaretlemeye kullanılmıştır.

17b.161 budur sermâye ol baħre talana
arı dirlik gerek gevher bulana

O denize girene sermaye budur (inci yakut ve mercandır); (o denizde) mücevher bulana temiz yaşayış gereklidir.

22a.211 arı dirlik gerek dost ileyinde
buğuz buşu nolur ma' şûk yolında

Allah'ın huzuruna temiz bir hayat gerekir; Allah yolunda nefret ve öfke nedir!

³ icap (gereklilik, ister, lüzum). (Güncel Türkçe Sözlük, 2023)

24b.239 söz ayruksı **gerek** sultân katında
kim aña lâyıķ oldur hıdmetinde

Allah'ın huzurunda seçkin söz gerekir; ona lâyıķ olmak için de (O'nun) hizmetinde olmalıdır.

29a.287 çü her hâlde saña şabır **gerek** hoş
şabır ider bu cümle ağuyı nüş

Her durumda sana sabır gerek; gerçekten sabır bütün zehirleri bal eder.

29a.288 şabır **gerek** saña her hâl içinde
şabırsuzlar kalurlar kâl içinde

Her durumda senin için sabır gereklidir; sabırsızlar lafta kalırlar (öze inmezler).

44a.453 çü buğz u ğaybetile gide tã⁶ at
gerek bu ikiden itmek ferâgat

Kin ve dedikodu ile ibadet (sevabı) gittiği için bu ikisinden vazgeçmek gereklidir.

gerek...-{(y)A}

32a.320 neyi neye gerek ol bile **gerek**
o kâdirdür virür kime ne gerek

Allah neyin neye gerekli olduğunu bilir; kudret sahibidir ve kime ne gerekiyorsa verir.

gerek...-{(y)AsIn}

13b.119 **gerek** sen bilesin düşmen kimise
senüj devletüne peşmân kimise

Sen (sana) düşman ve senin mutluluğunu kıskanan kim olduğunu bilmelisin.

44b.454 **gerek** fânî cihândan dartınasın
muğâlif işleründen hep yunasın

Geçici dünyadan el çekmelisin; uygun olmayan işlerinden hep temizlenmelisin.

44b.456 **gerek** sen zengi vü pāsı yuyasın
saña lâyıķ mıdur anı kıoyasın

Sen (kalbindeki) kir ve pası (kötülükleri) gidermelisin; (bunları) saklamak sana yakışır mı?

ii. muğlak

muğlak sözcüğü ve bu sözcükle bir arada kullanılan biçimbirimlerin oluşturduğu yapılarda “kesinlikle”⁴ anlamıyla *gereklilik* işaretlemiştir.

⁴ Güncel Türkçe Sözlük, 2023.

53b.558 çırāk didügüm ĩmān nûrı **muṭlaḳ**
ĩmānluya didāruḡ gösterür ḥaḳ

Çıra dediğim iman nurudur; Allah imanlı olanlara mutlaka yüzünü gösterecektir.

muṭlaḳ...+({DUr})

Temel işlevi isim kategorisindeki yapıları yüklemleştirmek olan kip ve kiplik özelliklerine sahip dilbilgisel ve anlamsal bir işlev olan *koşaç* (Mehmet, 2008: 132), +({DUr}) ve *degül*+({DUr}) biçimbirimleriyle yükleme *kesinlik* anlamı vererek *muṭlaḳ* sözlüksel işaretleyicisinin anlamını pekiştirmekte, *gereklilik* ifade etmektedir.

37b.380 baḥĩl ḳandayısa ḳārũnıladur
gümān ṭuymayasın **muṭlaḳ** belādur

Cimri nerede olursa olsun Karun'ladır; şüpheden olmasın kesin beladır.

49a.505 dimek gördüğünü ġaybet bu **muṭlaḳ**
ki perdelülere ʿābit **degül(dür)** ḥaḳ

Gördüğünü söylemek, bu kesin olarak dedikodudur; gönül gözü olmayanlara (engelli olanlara) Allah görünmez.

iii. ṣaḳın... -{Ø}

Sözlüksel işaretleyicilerden biri olan *ṣaḳın*⁵ ile konuşucu, dinleyicinin çıkarımı gözeterek ifade ettiği tavsiyelerindeki *gereklilik* anlamını pekiştirmektedir.

20b.192 **ṣaḳın** baḡa uyup sen ġāfil **olma**
benüm sözüm ṭutup ĩmānsuz **ölme**

Sen sakın bana uyup boş vermiş olma; benim sözümü dinleyip imansız ölme.

44b.457 **ṣaḳın** ḳatran ḳabına **ḳoyma** balı
ki nāzũk yerdedür dostuḡ vişāli

Sakın, balı katran kabına koyma (güzellikler kirlenmiş gönle girmez) çünkü Allah'a kavuşma (manevi güzellikleri elde etme) nazik yerdedir (gönüldedir).

Eski Anadolu Türkçesinde koşul/istek bildiren -{sA} biçimbirimi (Gülsevin & Boz, 2013: 100) ile kurulan *Risâletü'n-Nushiyye*'deki -{(I/A)rIsAḡ}...-{Ø}, -{(I/A)rIsAḡ}...-{GIl}, -{(I)sA(ḡ)}...-{Ø}, -{mAzsAḡ}...-{Ø} yapıları daha çok konuşucunun dinleyicinin *isteğinden* hareketle ifade ettiği öğütlerde, *gereklilik* anlamını işaretlemektedir.

iv. -{(I/A)rIsAḡ}...-{Ø}

46a.474 göreyin **dirisenḡ ḳo** bu cihānı
duta öğüdüm ol kim ola cānı

(Onu) görmek istersen bu dünyayı bırakmalısın; kim öğüdümü tutarsa ruhu (huzurlu) olur.

⁵ asla. (Güncel Türkçe Sözlük, 2023)

18b.175 şaklık üzredürür yirile gök
ögersen cümle alçaqlığı ög

Eğer mutluluk istiyorsan akla danışmalısın; iş kılavuzsuz sonuçlanmaz.

29b.291 nebidür ger velî yol şabra uğrar
eger sende varursan şabrıla var

İster peygamber ister veli olsun (hepsinin) yolu sabırdan geçer eğer sen de (doğru) yoldan gideceksen sabırla gitmelisin.

29b.294 ögüt gerekise şabrıla iş it
uzayın dirisen şabrıla bit

Öğüt istiyorsan işini sabırla yap, yücelmek istiyorsan sabırla yaşa.

45b.469 olur ma' nî sözi şekkerden ırak
bulayın dirisen sükkârı bırak

Mana sözü şekerden (nefse hoş gelen şeylerden) uzaktır; (onu) elde edeyim diyorsan şekeri bırakmalısın.

10a.81 niçe sözün varısa saña söyle
hâş u 'âm gönlini şeyullâh eyle

Ne kadar sözün varsa kendine söyle; aydın ve halkın (herkesin) gönlüne Allah için bir şey yap.

42b.436 vücûhuñ yoğısa gönüllere git
boyun vermez tamarlaruñ sekit

Yüzün yoksa gönüllere (gönül erlerine) git; boyun eğmeyen damarlarını (nefsini) uyar!

43a.438 ögüt dutarısan koma etegin
tâc eyle başuña ayağı hâkin

Öğüt dinlersen (mürşidin) eteğini bırakma (onu dinle); ayağı tozunu başına taç eyle (çok değer ver).

v. -(I/A)rIsAnj}...-{GII}

11b.97 dilersen devleti kapuda turgıl
umarsan hıl' atı tapuda turgıl

Mutluluk istiyorsan alçak gönüllü ol; (sultan) elbisesini istiyorsan huzurda bulunmalısın.

45a.461 eger genc gerekise renc iletgil
ögüt dutarısan gel gence gitgil

Eğer hazine gerekiyorsa sıkıntı çekmelisin, öğüt dinlersen gel hazineye git.

vi. -{(y)IsAη}...-{Ø}

19a.176 bilünj **gel unut** sen uşluyısaη
sa^ç âdet gösterene hûluyısaη

Gel, akıllıysan ve (sana) mutluluk verene yakınsan (kötü) bildiklerini terk et.

30a.300 sa^ç âdet isteseη şabrı güzİN **gör**
ki va'llahü mu^ç inü's-şâbirİN gör

Mutluluk istersen sabrı önemli gör; "Yemin ederim ki sabırlı olanların yardımcısı Allah'tır." sözünü dikkate al.

8a.55 bize geldünjise **endişe yime**
ne kılam diyübeni **guşsa yime**

(Akıl) "Bize geldinse endişelenme; ne yapacağım diyerek tasalanma." dedi.

vii. -{mAzsAη}...-{Ø}

32b.323 inan**mazsaη** baηa sen kendünj **üzle**
benüm didügümi kendünjde **gözle**

İnanmazsan bana sen kendini izle; benim söylediklerimi (kendinde) gözle.

2.1.2. Zorunluluk

Zorunluluk, dinleyiciyi bir eylemi yerine getirmeye/getirmemeye zorlayan, eylemin yerine getirilmesi/getirilmemesi durumunda ciddi yaptırımları olan harici şartlar olarak tanımlanır (Bybee vd., 1994: 186). Bybee ve arkadaşları (1994) *zorunluluğu, konuşucu odaklı kiplik türü* olarak ele alırken *gerekliliği, dinleyici odaklı kiplik türü* olarak tanımlamaktadırlar. Palmer (2001), böyle bir ayrıma gitmeyerek *zorunluluk* ve *gerekliliği* aynı kiplik türü olarak tanımlamıştır. Corcu'ya (2005: 5-6) göre bu iki kavram, farklı işaretleyicilerle kodlanması bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır. *Zorunluluk* bildiren bir eylem yerine getirilmedi ise ciddi yaptırımlar uygulanırken, *gereklilik* bildirenlerin yapılmaması çok ciddi sonuçlar doğurmamaktadır. (Bybee vd., 1994: 186). *Zorunluluk* kipliği, düzenleyici (yasa, yasak, kural, yetki vb.), inanca dayalı (günah, din kuralları vb.) ve toplumsal (ayıp, gelenek-görenek vb.) değerleri içermektedir. *Risâletü'n-Nushiyye*'de *-(y)A*, *-{mAyAsIn}*, *-{AmAzsIn}* biçimbirimsel ve *gerek* sözlüksel işaretleyiciler ile *zorunluluk* ifade edilmiştir.

2.1.2.1. Biçimbirimsel Zorunluluk İşaretleyicileri

i. -{(y)A}

Eski Anadolu Türkçesinde istek işaretleyicisi olarak kullanılan *-(y)A* biçimbirimi (Gülsevin & Boz, 2013: 79) ve onun olumsuz şekli olan *-{mAyAsIn}* ile *Risâletü'n-Nushiyye*'de otoritenin gücüne işaret ederek *zorunluluk* işaretlemektedir.

48b.498 göz oldur kim müdām ol cānı göre
farīzadur kula sultānı göre

Göz sürekli Allah'ı görmelidir; kula Allah'ı görmek farzdır.

ii. -{mAyAsIn}

32a.317 süleymāndan ilerü **olmayasın**

ḥaḳīḳatdür cihānda ḳal**mayasın**

(Zenginlikte) Hz. Süleyman'dan ileri gidemezsin, gerçeği kabûl et, dünyada (sürekli) kalamazsın.

5a.25 şaḳıngıl kim bulardan **olmayasın**

ki nefis dīvānına yazıl**mayasın**

Bunlardan uzak dur, (onlardan) olma ki nefesine düşkünler meclisine yazılmayasın.

2.1.2.2. Sözlüksel Zorunluluk İşaretleyicileri

i. gerek

Sözlüksel işaretleyicilerden biri olan *gerek* sözcüğü, *Risâletü'n-Nushiyye*'de *gereklilik* ulamından başka “kesin, mutlak olmalı” anlamıyla *zorunluluk* ifadesine sahiptir. Bu yapının *gereklilikten* çok *zorunluluk* ifade etmesinin sebebi dinleyicinin isteğine karşılık yapılması zorunlu olan mevcut koşullardır.

5b.28 key arı cān **gerek** şeh ḥazretinde

ırılmadın ṭura sulṭān ḳatında

Allah'ın huzurundan uzaklaşmadan durmak için ruhun; O'nun katında çok temiz olması gerekir.

48b.501 ulı dirlik **gerek** ol emr-i cāna

ne dünyā āḫiret anı ṭuyana

Allah'ın emri (isteği) şerefli bir yaşayış gerektirir; onu dinleyene ne dünya ne ahiret gereklidir.

2.1.3. Buyrum

Yönlendiricilerin en güçlüsü olan *buyrum* kipliğidir (Palmer, 2001: 80). Konuşucunun dinleyiciye bir şey yaptırmak için doğrudan söylediği tümcelerdir. *Buyrum* kipliğinin işaretlenebilmesi için konuşucunun dinleyiciden statü olarak daha üstün bir konumda olması zorunludur. Bir ifadenin *buyrum* anlamı işaretleyebilmesi için *istek*, *buyrum gücü*, *eylem-buyrum uyumu*, *buyrum-fayda ilişkisi* olmak üzere dört bileşenin bulunması gerekmektedir (Usta, 2016: 321). *Buyrum* ulamı *Risâletü'n-Nushiyye*'de işaretlenirken $-\{\emptyset\}$, $-\{(U)\eta\}$, $-\{sUn\}$ biçimbirimleri ve *buyur-* eylemi kullanılmıştır.

2.1.3.1. Biçimbirimsel Buyrum İşaretleyicileri

i. $-\{\emptyset\}$

Risâletü'n-Nushiyye'de *gereklilik* anlamı da işaretleyen $-\{\emptyset\}$ biçimbirimi konuşucunun, dinleyicinin gerçekleştirmesini mecbur kıldığı ifadelerde *buyrum* işleviyle yer almaktadır.

10b. 86 ‘ aḳıl der cāsûsa **yort** imdi girü

ḳanā‘ ata ḥaber benden degirü

Akıl, haberciye “şimdi geri git; gönül zenginliğine benden haber götür” der.

10b.87 **di** otursun ki tâc u taht anuñdur
ilâhî devletile baht anuñdur

Söyle, “taç ve taht onundur; otursun, ilahi devlet ve talih de onundur”

13b.120 uyanıklık degül yolda gâfillik
uzatma ço şağıncı bunca yıllık

Bu yolda boş vermişlik, uyanıklık değildir; bunca yıllık arzularını bırak, uzatma.

16a.143 **yöri** imdi meded **iste** ‘ aklıdan
esir olmuş kişinin niçe yıldan

Yürü, şimdi akıldan yardım iste; uzun yıllardan beri (kendini beğenmeye) esir olmuş kişinin.

16b.148 **işit** imdi ne der **gör** ‘ aklı aña
ki alçaklık ider derdüñe devâ

Şimdi dinle, bak akıl ona ne söyler; (onun) derdine deva alçak gönüllülüktür.

39a.394 ‘ aklı eydür gele bir gözlerün **aç**
sehâvet kıandayısı ol yaña **kaç**

Akıll söyler; hele gel, gözlerini bir aç; cömertlik neredeyse o tarafa git.

ii. -{(U)ñ}

Risâletü'n-Nushiyye'de gereklilik anlamı da işaretleyen -{(U)ñ} biçimbirimi buyrum ifade etmek için de kullanılmıştır.

26a.254 ‘ aklı câsûslara söyler dîvânda
yörün bulun düzenlik şafı kıanda

Akıll mecliste habercilerine söyler; haydi, doğruluk yolu nerede, bulun!

iii. -{sUn}

Eski Anadolu Türkçesi’de de üçüncü teklik kişi için *buyrum* ifade eden (Gülsevin & Boz, 2013: 82) -{sUn} biçimbirimi aynı işlevle metinde yer almaktadır.

26b.261 eyidün şabrı kim tîz dutsun anı
harâb itdi il ü şehri diyârı

Sabrı uyarın, derhal onu (öfkeyi) yakalasin; (öfke) şehri ve memleketi (gönül dünyasını) yıktı geçti.

2.1.3.2. Sözlüksel Buyrum İşaretleyicileri

i. buyur-

Sözlüksel bir işaretleyici olan *buyur*-⁶ eylemi doğrudan buyrum ifade etmektedir.

⁶ Bir şeyin yapılmasını kesin olarak söylemek, emretmek. (Güncel Türkçe Sözlük, 2023)

40a.405 velīye vü nebiye terk **buyurdı**

helâldür terk aña cān terkin urdı

(Allah) peygamber ve velilere terk'i emretti; (onlara) terk helâldir, (çünkü onlar) kendilerini terk ettiler.

40a.410 eli toyup qodı seḥāvet issi

çün öyle **buyurur** yolun ulusu

Cömert kişi eli doyup (yeterli bulup) dünyayı bıraktı çünkü yolun büyüğü (Allah) böyle emreder.

51b.535 işi toğruluga **buyurdı** 'āqıl

yöri imdi buña ta' cîl yarı kıı

Akıı, doğruluga iş buyurdu; şimdi git, buna acilen yardım et.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, *kip* ve *kiplik* kavramlarının tanım ve tasniflerine yer verilerek iki kavram arasındaki sınırlar belirlenmiştir. Kiplik türlerinden *eylem kipliğinin* alt başlığı olan *yükümlülük kipliği* ulamları (gereklilik, zorunluluk, buyrum ve izin) Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı mesnevisi esas alınarak tanıklanmıştır. Bu eser bir öğüt kitabı olması sebebiyle örneklem olarak belirlenmiş, *yükümlülük* kiplik anlamlarına özgü pek çok örneğin tespit edilebilmesine imkân sağlamıştır. Bu anlamlardan *izin* kipliğine dair kullanıma rastlanmamıştır.

Risâletü'n-Nushiyye'de yer alan *biçimbirimsel* ve *sözlüksel işaretleyiciler* birden fazla kiplik anlamını ifade etmekte kullanılmış; konuşucunun eylem ya da duruma dair öznel tutumunu yansıttığı kipliğin ve işlevlerinin sınıflandırılması için bağlamsal düzlemde değerlendirme yapılmıştır. Kiplik anlamları (işlevler) ve tespit edilen işaretleyicileri tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Risâletü'n-Nushiyye'de Yükümlülük İşaretleyicileri

Yükümlülük İşaretleyicileri			
İşlevler	Biçimbirimsel / Sözlüksel İşaretleyiciler	Sözlüksel İşaretleyiciler	
Gereklilik	-{Ø} -{(y)AsIn} -{(y)A(y)dUη} -{GII} -{(U)η} -{(I/A)rIsAη}...-{GII} -{mAzsAη}...-{Ø}	-{(y)AsIn} gerek...-{(y)A} gerek... mutlak...+({DUr}) şakın ...-{Ø} -{(I/A)rIsAη}...-{Ø} -{(I)sA(η)}...-{Ø}	gerek mutlak şakın
Zorunluluk	-{(y)A} -{AmAzsIn}	-{mAyAsIn}	gerek
Buyrum	-{Ø} -{sUn}	-{(U)η}	buyur-

Risâletü'n-Nushiyye'de *gereklilik*, *zorunluluk* ve *buyrum* işaretleyen bağımlı ve bağımsız biçimbirimlerinin ortak kullanımlarının olduğu ($-\{\emptyset\}$, $-\{(U)\eta\}$, $-\{(I)sA\}$), sözlük anlamıyla doğrudan *gereklilik* ifade etmesine rağmen *gerek* sözlüksel işaretleyicisinin zorunluluk işleviyle de yer aldığı görülmektedir. Bu kullanımlar belli işaretleyicilerle biçimsel/sözdizimsel düzlemde değerlendirme yapmak yerine, tümcelerdeki kiplik ulamının söylemsel düzlemde (metin parçaları üzerinde) belirlenmesinin dilbilimsel açıdan doğru olduğunu göstermektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Arslan, M. (2020). *Klasik Türkçe tip metinlerinde gereklilik ve yükümlülük kipliği*. Sonçağ Akademi.
- Aslan, E. (2019). *Eylemler*. E. Boz (Ed.), *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri* içinde (41-70. ss.), Gazi Kitabevi.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri*. Baha Matbaası.
- Barutçu Özönder, S. (1993). Türk dilinde fiil ve fiil çekimi. *Türk Gramerinin Sorunları I-II Toplantı Bildirileri* içinde (56-65. ss.), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi biçimsel ve anlamsal işlevli biçimbilgisi*. Gazi Kitabevi.
- Boz, E. (2017). *Risâletü'n-Nushiyye*. Gazi Kitabevi.
- Bussman, H. (1996). *Routledge dictionary of language and linguistics*. G. Trauth, K. Kazzazi (Ed. ve Çev.), Routledge.
- Bybee, J. & Fleischman, S. (1995). Modality in grammar and discourse: an introduction essay. J. Bybee, S. Fleischman (Ed.), *Modality in Grammar and Discourse* içinde (1-14. ss.), John Benjamin Publishing.
- Bybee, J., Perkins, R., Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar tense, aspect and modality in the languages of the World*. The University of Chicago Press.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.
- Coates, J. (1995). The expression of root and epistemic possibility in English. J. Bybee, S. Fleischman (Ed.), *Modality in Grammar and Discourse* içinde (55-66. ss.), John Benjamin Publishing.
- Corcu Gül, D. (2005). Zorunluluk kipliği belirtisi -mAll'nın anlamsal iç yapısı. *Dilbilim Araştırmaları*, (16), 1-17.
- Corcu Gül, D. (2006). Gereklilik / zorunluluk kipliği kodlayıcılarının anlam yapısı üzerine. Y. Çotuksöken, N. Yalçın (Yay. Haz.), 20. *Ulusal Dil Bilim Kurultayı Bildirileri* içinde (101-110. ss.), Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Cruse, A. (2006). *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburg University Press.
- Declerk, R. (2011). The definition of modality. A. Patard, F. Brisard (Ed.), *Cognitive Approaches to Tense, Aspect and Epistemic Modality* içinde (21-44. ss.) John Benjamins Publishing.

- Demirtaş, A. (2008). Dede Korkut Hikâyelerinde “gerek” kelimesi ile kurulu cümleler. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(1), 14-20.
- Denison, D. (1992). Counterfactual *may have*. M. Gerritsen, D. Stein (Ed.), *Internal and External Factors in Syntactic Change* içinde (229-256. ss.), Cambridge University Press.
- Dilâçar, A. (1971). Gramer: tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 19, 83-145.
- Dinar, T. (2020). *Kiplik*. E. Boz (Ed.), *Türkçede Dilbilgisel Ulamlar* içinde (57-91 ss.), Gazi Kitabevi.
- Ergin, M. (2004). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Erk Emeksiz, Z. (2008). Türkçede kiplik anlamının belirsizliği ve anlamsal roller. *Dil Dergisi*, 55-66.
- Frawley, W. (2009). *Lingusitic semantics*. Routledge.
- Gülsevin, G. & Boz, E. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*. Gazi Kitabevi.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, N. (2014). Türkçede -(A/D)r biçimbiriminin kiplik anlam alanları. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 529-545.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2023, Mart). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>
- Hirik, S. (2013). Türkçede kip-kiplik terimleri ve tanımları üzerine. B. Gül (Ed.), *Bengü Belâk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* içinde (243-252. ss.), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jespersen, O. (1992). *The philosophy of grammar*. The University of Chicago Press.
- Kamacı Gencer, D. (2020). *Anlamsal bir fenomen olarak kiplik: Dede Korkut örneği*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Kamacı Gencer, D. (2022). Toplum dilbilimsel kategoriler olarak Türkçede gereklilik ve zorunluluk. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 796-806.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kocaman, A. (1981). Türkçede kip olgusu üzerine görüşler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 28-29, 81-85.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri - şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mehmet, D. G. (2008). Türkçede çekim sürecinde kullanılan kopulatif formlar hüküm sözcüklerinin Salar Türkçesindeki görünüm ve işlevleri. *Gazi Türkiyat*, 1(3), 131-147.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality*. Cambridge University Press.
- Salkie, R. (2009). Degrees of modality. R. Salkie, P. Busuttil, J. van der Auwera (Ed.), *Modality in English Theory and Description* içinde (79-103. ss.), Mouton de Gruyter.
- Sesli Sözlük. (2023, Mart). <https://www.seslisozluk.net/deontic-nedir-ne-demek/>
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ötüken Neşriyat.
- Usta, Ç. (2016). Üçüncü kişiye emrin semantiği. *Bilig*, (77), 319-338.

van der Auwera, J. & Plungian V. (1998). Modality's semantic map. *Linguistics Typology*, (2), 79-124.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In traditional grammar studies in Turkish, the term mode was generally used for the two concepts in which no distinction was made between mode and modality. However, the mode is the subject of morphology, mode is the subject of semantics; while the mode deals with the meaning of the action in the speaker's discourse, the mode corresponds to the (morphological/lexicography) forms that provide the expression of it.

The modal is the form of the semantic category of the action, occurrence, and rendering of the verbs in root or stem, which is meant to be expressed depending on the time and people, marked with morphemes and/or lexical units; It is the grammatical view of the concept of modality, which is a semantic category that covers not only the action but the whole sentence, expressing the speaker's subjective approach (intention, desire, personal feelings, etc.) to the event or situation.

In this study, based on the modal classifications of the researchers, the deontic mode categories in the Risâletü'n-Nushiyye are discussed. Yunus Emre's Risâletü'n-Nushiyye (Boz, 2017: vii), which is a struggle for spirit, soul, and mind, was preferred because it was a book of advice. The sample was examined, and the formats showing the modal value were determined (these parts were marked with bold font in the given samples and the data were divided into headings. In the light of the data obtained, it was determined that the witnessed samples marked the necessity, obligation, and command from the obligatory mode of deontic rules.

In modal classifications, the most requirement determined by the researchers by comparing the field of meaning with the mode of necessity is "the physical conditions intended to force the listener to complete an action." (Kamacı Gencer, 2022: 799). It has a sanction with less force than necessity and is located in areas with lower sanctions such as ideal-centered, usual-centered, personal beliefs and opinions and wishes (Corcu Gül, 2005: 15; Corcu Gül, 2006: 111). In the Risâletü'n-Nushiyye, where the speaker gives advice that does not have any sanction in case it is carried out or not fulfilled in the interest of the listener, the most marked mode of deontic is the necessity.

Obligation is defined as external conditions that compel the listener to/do not perform an action, with serious sanctions in the event that the act is not performed/not performed (Bybee et al. 1994: 186). Bybee et al. (1994) treats necessity as a type of conversation-oriented mode while defining necessity as a type of listener-oriented mode. Palmer (2001) did not make such a distinction and defined necessity and necessity as the same mode type. According to Corcu (2005: 5-6), these two concepts differ from each other in that they are encoded with different markers. If an action declaring an obligation is not fulfilled, serious sanctions are imposed, while the non-performance of those who report the requirement does not have very serious consequences. (Bybee et al., 1994: 186). The mode of necessity includes regulative (law, prohibition, rule, authority, etc.), faith-based (sin, religious rules, etc.), and social (shame, custom, etc.) values.

The most powerful of the routers is the command mode (Palmer, 2001: 80). They are sentences that the speaker says directly to make the listener do something. For the mode of command to be marked, the speaker must be in a position superior in status to the listener. In order for a statement to mark the commanding meaning, there must be four components: will, command power, action-command harmony, and command-benefit relationship (Usta, 2016: 321).

As a result, the boundaries between the two concepts were determined by including the definitions and classifications of the concepts of kip and modality. The obligatory mode categories (necessity, obligation, imperative, and permission), which is the subtitle of the action mode from the types of modalities, have been witnessed based on Yunus Emre's mathnawi called Risâletü'n-Nushiyye. Since this work is a book of advice, it has been determined as a sample and has allowed many examples specific to the meaning of the modality of deontic to be identified. There is no use of the permission thread from these meanings.

The morphological and lexical markers in the Risâletü'n-Nushiyye were used to express the meaning of more than one modality; the contextual level of the evaluation was made to classify the mode and its functions in which the speaker reflects his subjective attitude towards the action or situation. The modal meanings (functions) and the detected markers are shown in the table.